

Κούβα: Σοσιαλιστική αντίσταση στη Λατινική Αμερική

Μεταξύ όλων των –πολυάριθμων– λαϊκών, αντισυστημικών αντιστάσεων που αναπτύσσονται σήμερα στη Λατινική Αμερική η αντίσταση του κουβανέζικου λαού είναι αυτή που κατόρθωσε να οδηγήσει σε αποτυχία τη στρατηγική της κυριαρχίας των ΗΠΑ. Η μοναδική μέχρι σήμερα επαναστατική εμπειρία, η αρχαιότερη και ριζοσπαστικότερη απ’ όλες τις λατινοαμερικανικές συγκρούσεις, θέτει στην καπιταλιστική ηγεμονία ένα άλυτο πρόβλημα, καθώς, με το παράδειγμα που προσφέρει, αναγορεύεται σε απαράδεκτο κίνδυνο: Η Κούβα αποτελεί την απόδειξη ότι μια σοσιαλιστική, αντιιμπεριαλιστική και αντικαπιταλιστική αντίσταση στη Λατινική Αμερική είναι εφικτή. Αυτή ακριβώς η παρουσία του σοσιαλισμού, που αποκαλύπτει ότι οι κυρίαρχες δυνάμεις του κεφαλαίου έχουν χάσει τον έλεγχο σ’ ένα σημείο της ζώνης της μέγιστης επιρροής τους, και που ταυτόχρονα συνιστά το χώρο ενός εναλλακτικού εγχειρήματος γι’ αυτή την κατεστραμμένη από το νεοφιλελευθερισμό περιοχή, κινητοποιεί τις προσπάθειες απομόνωσης που κατευθύνει εναντίον της («στοιχείο του άξονα του κακού») η πλέον αντιδραστική μερίδα του αμερικανικού κατεστημένου. Παρά τον τεσσαρακονταετή, και πλέον, ακήρυχτο πόλεμο εναντίον του νησιού, που συνίσταται σε πολυάριθμες άμεσες ή τρομοκρατικές επιθέσεις, τον πλέον μακροχρόνιο αποκλεισμό της ιστορίας, τη στρατιωτική κατοχή ενός τμήματος της χώρας (βάση του Γκουαντάναμο) και την προπαγάνδα των ΜΜΕ, η Κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν κατόρθωσε να κάμψει τη λαϊκή βάση της επανάστασης, ούτε και τη βάση της εξωτερικής βοήθειας υπέρ της σοσιαλιστικής Κούβας. Γιατί είναι γεγονός ότι η σοσιαλιστική Κούβα απολαμβάνει ένα τεράστιο κύρος στους λαϊκούς και προοδευτικούς κύκλους. Ειδικά στο Νότο είναι πολυάριθμοι όσοι θαυμάζουν και συμμερίζονται τις αξίες και το κοινωνικό της πρόταγμα. Ο λόγος είναι απλός: τα κίνητρα που οδήγησαν κάποτε στην έκρηξη της κουβανέζικης επανάστασης –οι κοινωνικές αδικίες του καπιταλισμού, η ιμπεριαλιστική βία των Ηνωμένων Πολιτειών– δεν εξαφανίστηκαν ούτε από τη Λατινική Αμερική ούτε από καμιά άλλη χώρα του νότου. Παρ’ όλες τις διαφόρων ειδών πραγματικές δυσκολίες, οι αρχές που διακηρύχθηκαν στο ξεκίνημά της –κοινωνική δικαιοσύνη, εθνική ανεξαρτησία– συνεχίζουν να την εμπνέουν. Για πολλούς, οι επιδιωκόμενοι στόχοι –μια συνολική εξουσία στην υπηρεσία της μεγάλης υπηρεσίας του λαού, μια σοσιαλιστική κοινωνία– παραμένουν μια αναγκαιότητα του μέλλοντος.

Ωστόσο, η βορειοαμερικανική αντίδραση απέχει πολύ από το να είναι η μόνη που βυσσοδομεί εναντίον του νησιού. Στη Γαλλία, κάποιιοι από το χώρο της «Αριστεράς» πείστηκαν να διεξάγουν τον καλόν αγώνα καταδικάζοντας την Κούβα χωρίς να θεωρούν απαραίτητο να γνωρίζουν περισσότερα απ' αυτά που ακούμε από τα μονόπλευρα, εχθρικά και παθιασμένα μίντια, ή τον τουρισμό των διανοουμένων, σχετικά με τα όσα συμβαίνουν πραγματικά (πορνεία, διαφθορά, μαύρη αγορά, κατεστραμμένες προσόψεις κτιρίων... και «καστρική δικτατορία»). Ακόμα και κάποιιοι κομμουνιστές, που ορκίζονται ότι δεν πρόκειται να παγιδευτούν πλέον, έχοντας χάσει τον προσανατολισμό τους από μια σειρά λαθών και αποτυχιών, προτιμούν να ευθυγραμμιστούν: η Κούβα, εφόσον αποτελεί αναχρονιστικό υπόλειμμα του σοβιετικού συστήματος, *οφείλει να πέσει*. Το παρόν άρθρο σκοπεύει να αγωνιστεί εναντίον αυτής της *μονόδρομης αντικουβανικής σκέψης*¹, που συνιστά μια από τις πολλαπλές ιδεολογικές όψεις της παρούσας νεοφιλελεύθερης πολεμοχαρούς παγκοσμιοποίησης.

ΕΣΣΔ και Κούβα: «νεοαποικιακή συμφωνία» ή αναπτυξιακό έναυσμα;

Σ' ένα πρόσφατο άρθρο του στο περιοδικό *Alternatives Economiques*², ο Ο. Appaix περιγράφει τον προ του 1990 κουβανέζικο σοσιαλισμό με τα χαρακτηριστικά μιας «ανανεωμένης νεοαποικιακής συμφωνίας». Ο συγγραφέας του άρθρου, υποχείριο του «πακέτου» των συμβατικών αντιλήψεων σχετικά με την Κούβα –και πληρώνοντας το αντίτιμο για το δικαίωμα να δημοσιεύει στις εκδόσεις υψηλού αριθμού κυκλοφορίας–, θεωρεί τις σχέσεις του νησιού με την ΕΣΣΔ ως τη συνέχεια, υπό το προκάλυμμα του κομμουνισμού, της θέσης του εκμεταλλευόμενου, που χαρακτηρίζει την προεπαναστατική του ιστορία. Μια καμπή αυτής της πορείας αποτελεί η *περιθωριοποίηση* του Τσε, που ωστόσο χαρακτηρίζεται ως *επικεφαλής των γραφειοκρατών και υπεύθυνος της προώθησης ενός σχεδίου που οδήγησε σε μια τρομερή διατροφική πείνα*. Εισαγωγικά, ο συγγραφέας υπενθύμιζε ότι χάρη στις ποσοτώσεις της ζάχαρης οι Ηνωμένες Πολιτείες «εξασφάλιζαν στη χώρα ένα σχετικά σταθερό εισόδημα». Ας μας συγχωρέσει ο αναγνώστης μια σύντομη ιστορική αναδρομή προκειμένου να δείξουμε με ποιον τρόπο η άγνοια της ιστορίας μπορεί να οδηγήσει σε τέτοιες συγχύσεις.

Η οικονομική εξάρτηση της Κούβας από τις Ηνωμένες Πολιτείες παγιώθηκε, υπό την πολιτική μορφή του ισπανικού αποικισμού, πριν από τη στρατιωτική τους επέμβαση το 1898. Η ανεξαρτησία των Ηνωμένων Πολιτειών απέκοψε τη χώρα από τις αγγλικές αγορές και την έστρεψε προς το νησί, που κατέστη έτσι ο κυριότερος παραλήπτης των προς εξαγωγή προϊόντων της. Οι ΗΠΑ αγόραζαν ζάχαρη από την Κούβα –η μεγαλύτερη παραγωγική δύναμη στον κόσμο από τις αρχές του 19ου αιώνα– και ως αντάλλαγμα της προσέφεραν τα μέσα για τήν παραγωγή της: σλάβους, μηχανές κ.λπ. Το μερίδιο των κουβανικών εξαγωγών που κατευθύνονταν προς τις ΗΠΑ ανερχόταν στο 65% του συνόλου το 1850, στο 85% το 1875, και στο 90% το 1895, έναντι 5% του αντίστοιχου μεριδίου των εξαγωγών προς την Ισπανία τις ίδιες ημερομηνίες. Το 1895 η Κούβα αποτελούσε ακόμα τη δεύτερη εξαγωγική αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών. Οι δεσμοί που υφάνθηκαν μεταξύ των κουβανών παραγωγών ζάχαρης και των αμερικανών εμπόρων, βιομηχάνων, εφοπλιστών, τραπεζιτών και δουλεμπόρων ενσωμάτωσαν την παραγωγική δομή του νησιού στην αντίστοιχη του Βορρά,

και πολύ νωρίς το κέντρο από το οποίο εξαρτιόταν η κουβανέζικη περιφέρεια δεν ήταν πλέον η παλιά ιμπεριαλιστική μητρόπολη, αλλά η μελλοντική παγκόσμια ηγεμονία.

Από το 1898 ως το 1958 η εξάρτηση αυτή ενισχύθηκε από την ανάδυση των *χρηματοοικονομικών της επιχείρησης*. Οι Morgan και Rockefeller άρπαξαν οτιδήποτε θα μπορούσε να αποφέρει κέρδος: εκτάσεις καλλιέργειας σακχαροκάλαμου ή καπνού, ορυχεία, ενέργεια κ.ά. Η τράπεζα περιέπεσε στην κατοχή τους το 1920. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η Κούβα δεν ήταν τίποτα; Δεν ήταν τίποτα λιγότερο από την τρίτη χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο από την άποψη της υποδοχής κεφαλαίων προερχόμενων από τις ΗΠΑ το 1925. Η εξωστρεφής ανάπτυξη της καθοδηγήθηκε από τη *λογική των χρηματοοικονομικών*: πραγματοποίηση ενός άμεσου κέρδους, επαναπατρισμός του στις Ηνωμένες Πολιτείες – το αντίθετο δηλαδή της ανάπτυξης. Η «λογική» αυτής της στρατηγικής της ανεργίας και των ακαλλιέργητων γαιών χωρίς βιομηχανοποίηση και αγροτική διαφοροποίηση είχε ως τελική συνέπεια η πρώτη χώρα στον κόσμο σε παραγωγή ακατέργαστης ζάχαρης να καταλήξει πριν από το 1959 σε εισαγωγή κατεργασμένης ζάχαρης! Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν αποτελούσαν απλά τον προμηθευτή και τον πελάτη της Κούβας, αλλά τον ιδιοκτήτη της. Το κράτος επιτάχυνε τη μεταφορά πλεονάσματος προς το Βορρά και την καταλήστευση του δημόσιου χρήματος μέσω του δημόσιου χρέους. Και όταν ο Ρούσβελτ κατήγγειλε τον παρεμβατισμό, καταργώντας την τροποποίηση Platt, και εγκαθίδρυσε το σύστημα των ποσοτώσεων (1934), κέρδισε κάποια αυτονομία η Κούβα; Στην πραγματικότητα η εξάρτησή της ενισχύθηκε: Οι ποσοτώσεις εγκλώβισαν το νησί στην εξαγωγή ακατέργαστης ζάχαρης (που εντωμεταξύ συρρικνώθηκε στο μισό), οδήγησαν σε χρεοκοπία τις μικρές της εγκαταστάσεις εξευγενισμού και την υποχρέωσαν να πουλά το περίσσειμά της στην ελεύθερη αγορά, γεγονός που οδήγησε στην πτώση των τιμών και επέτρεψε στην Ουάσιγκτον να αναθεωρήσει προς τα κάτω τις εγγυημένες τιμές της. Οι ποσοτώσεις δεν εξασφάλισαν κάποιο «σταθερό εισόδημα», αλλά παγίδευσαν την Κούβα στην υπανάπτυξη, εξαγοράζοντας την υποταγή των κυρίαρχων τάξεών της και της φιλοαμερικανικής δικτατορίας της³.

Η κουβανέζικη επανάσταση, που βλάστησε στο κοινό γόνιμο λατινοαμερικανικό έδαφος, στηρίχτηκε στην αντίσταση αιώνων ενός πολυφυλετικού λαού: από τις εξεγέρσεις των δούλων μέχρι τους στρατούς των *mambises* (μαύρων και μιγάδων) των αγώνων για την ανεξαρτησία, τις καταλήψεις των *λατιφούντων* από τους άκληρους αγρότες, μέχρι τους παρτιζάνικους και προοδευτικούς συνδικαλιστικούς αγώνες... Οι αλυσίδες που έδεναν το νησί με τις Ηνωμένες Πολιτείες, η βία της αντίδρασης των τελευταίων απέναντι σε κάθε πρόοδο (αγροτική μεταρρύθμιση...) και η δυσαναλογία του συσχετισμού δυνάμεων εξηγούν το ότι η επανάσταση θριάμβευσε ακριβώς χάρη στο συνδυασμό της αποφασιστικότητας του κουβανέζικου λαού και της υποστήριξης που του προσέφερε η Σοβιετική Ένωση. Βέβαια, η σοβιετική βοήθεια δεν θα πρέπει να μας κάνει να ξεχνάμε ότι ο σοσιαλισμός δεν εισήχθη ούτε επιβλήθηκε στην Κούβα, αλλά αποτελεί την απόληξη μιας εσωτερικής διαδικασίας ριζοσπαστικοποίησης της πάλης των τάξεων, μέσω της οποίας οι επαναστατικές δυνάμεις συνέκλιναν στην αναγκαιότητα μιας εθνικής (αντιιμπεριαλιστικής) και κοινωνικής (αντικαπιταλιστικής) χειραφέτησης.

Η επανάσταση αυτή, προς μεγάλη απογοήτευση των ειδημόνων της «σύγχρονης βαρβαρότητας», οι επιθέσεις των οποίων υπ' αυτή την οπτική αποδείχθηκαν ανίσχυρες, δεν γνώ-

ρισε ούτε τρομοκρατία, ούτε «εκκαθαρίσεις», ούτε «γκουλάκ». Στο τέλος ενός ουσιαστικού διαλόγου, μεταξύ των επαναστατών (Ροντρίγκεζ, Γκεβέρα...), αποφασίστηκε η επιστροφή στη ζάχαρη, από την οποία, μετά από έναν αιώνα και πλέον αμερικανικής κυριαρχίας, εξαρτιόταν ολόκληρη η οικονομία και το μέτωπο εργατών-αγροτών ως βάση της επανάστασης. Η απόφαση αυτή υιοθετήθηκε σε συνθήκες εξαιρετικά ισχυρών εσωτερικών και εξωτερικών περιορισμών – οι οποίοι προκάλεσαν τις αρχικές δυσκολίες πολύ περισσότερο απ' ό,τι ένας «γραφειοκράτης» Τσε, και χωρίς κάποια «τρομερή» ένδεια τροφίμων: κινητοποίηση του ένοπλου λαού για την υπεράσπιση της επανάστασης, απαίτηση δικαιώματος συναλλαγών με το εξωτερικό μέσω αντισταθμιστικών πληρωμών ως απάντηση στον αμερικανικό αποκλεισμό, απειρία όσον αφορά το σχεδιασμό και έλλειψη στελεχών, πολυπλοκότητα της αγροτικής μεταρρύθμισης... Από κάποιες πλευρές ασκήθηκε κριτική (τις περισσότερες φορές αφού είχε ήδη συμβεί το αδιανόητο: το τέλος της ΕΣΣΔ) στην υπερβολή της στρατηγικής της ζάχαρης, ή σε ορισμένες ανεπάρκειες του σχεδιασμού της. Δύσκολα όμως θα μπορούσαμε να αρνηθούμε ότι στη διάρκεια των 30 ετών η ζάχαρη ως κινητήρια δύναμη της χώρας της επέτρεψε, παρά τους ισχνούς πόρους του 1959 (απουσία βιομηχανίας, πετρελαίου...) να πραγματοποιεί επωφελείς συναλλαγές με το σοβιετικό μπλοκ και να προωθήσει μια ανάπτυξη που για πρώτη φορά στην ιστορία της αποκρινόταν στις ανάγκες του λαού της.

Μήπως αυτό σημαίνει ότι η ανάπτυξη αυτή ήταν «αυτοκεντρομένη», ή ότι το νησί αποτελούσε το 1989 μια «αναπτυσόμενη» χώρα; Προφανώς όχι. Πρέπει όμως γι' αυτόν το λόγο να αποκηρύξουμε τη διαφορά φύσης που υπήρχε μεταξύ της Κούβας του 1959 και της Κούβας του 1989; Αν η ρήξη με το νεοαποικιακό σύστημα πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο των άκαμπτων δομών που αυτό μεταβίβαζε –και πριν απ' όλα των δομών της εξειδίκευσης στη ζάχαρη– και των πιέσεων που συνέχισε να ασκεί το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα –αποκλεισμός από μέρους των ΗΠΑ– οι μετασχηματισμοί που προώθησε η επανάσταση υπήρξαν ριζικοί. Η συνεργασία με το CAEM [Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας] «σταθεροποίησε» τις ανταλλαγές, αλλά κυρίως αντέστρεψε την κατεύθυνση μεταφοράς του πλεονάσματος. Η εθνική περιουσία των μέσων παραγωγής κατηύθυνε τη συσσώρευση, και κατόρθωσε να ελέγξει την εισαγωγή και την κατανομή. Μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο κατέστη εφικτή η πυροδότηση μιας βιομηχανικής ανάπτυξης, ασφαλώς με μερική μόνο διάρθρωση, αλλά προσαρμοσμένης στις συνθήκες μιας μικρής χώρας γύρω από το σύμπλεγμα εξόρυξης-μεταλλουργίας-μηχανολογίας ή το σύμπλεγμα της τεχνολογίας τροφίμων-αγοκαλλιέργειας. Εμφανίστηκαν νέες παραγωγές, άγνωστες μέχρι εκείνη την εποχή: κατασκευή αγροτικών μηχανημάτων (θεριζοαλωνιστικές μηχανές), αλιεία, φαρμακευτικά προϊόντα... Η συγκρότηση κοινωνικών υπηρεσιών, μια ευρεία ανακατανομή εισοδήματος και η θέσπιση της διατροφικής *libreta*, που μείωσαν τις ανισότητες και εγγυήθηκαν μια πρόοδο που ομογενοποιούσε την κοινωνία, απαλλάσσοντάς την από τις πληγές του παρελθόντος (αναλφαβητισμός, ανεργία, εξαθλίωση, αποκλεισμός-γκετοποίηση, διαφθορά, μαφία...). Οι κουβανοί επιστήμονες συγκαταλέγονται συχνά μεταξύ των κορυφαίων σε παγκόσμιο επίπεδο (φαρμακευτική, αγροτική τεχνολογία...). Υπηρετούν το λαό τους, κάποιες φορές και άλλους λαούς, πέρα από το δικό τους.

Είναι σαφές ότι στο τέλος της δεκαετίας του 1980 οι συνθήκες ζωής στην Κούβα ήταν μάλλον καλές – ασφαλώς καλύτερες από άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Κα-

ραϊβικής. Παρότι ορισμένοι συνεχίζουν να συσχετίζουν το σοσιαλισμό με τη «διατροφική ένδεια», τα στοιχεία που παρέσχε η FAO [Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας] δείχνουν ότι το 1990 η Κούβα ακόμα και στον τομέα της διατροφής κατείχε την πρώτη θέση μεταξύ όλων των χωρών της ηπείρου όσον αφορά την ημερήσια διατροφή σε θερμική αξία, ενώ τα στοιχεία του PNUD [Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη] της ίδιας χρονιάς την κατατάσσουν στην 4η θέση μεταξύ 30 χωρών. Μια στατιστική μελέτη της κοινωνικής κατάστασης με βάση τους δείκτες των διεθνών οργανισμών αποδεικνύει ότι το 1994-95, στο υψηλότερο σημείο της μετασοβιετικής κρίσης, η Κούβα διατηρούσε το προβάδισμά της σ' όλους σχεδόν τους παράγοντες της ανθρώπινης ανάπτυξης: υγεία (κοινωνική ασφάλιση, γιατροί, νοσηλευτικό προσωπικό, νοσοκομειακά κρεβάτια, προσδόκιμο ζωής), εκπαίδευση (καθαρό ποσοστό παιδιών που δέχονται σχολική εκπαίδευση, αναλογία μαθητών-δασκάλων, ποσοστό επιτυχίας στις διεθνείς εξετάσεις, υποτροφίες, εκπαίδευση ενηλίκων), ισότητα (συντελεστές Gini, κοινωνική κινητικότητα), παιδική προστασία (προγεννητική φροντίδα, εμβόλια, βρεφονηπιακοί σταθμοί, απουσία παιδικής εργασίας), θέση της γυναίκας (καλύτερος «δείκτης οικονομικής πολιτικής, και επαγγελματικής συμμετοχής», μητρότητα, μοναδική χώρα όπου αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη διακοπή κύησης), εργασία (πολύ χαμηλό ποσοστό ανεργίας, συντάξεις), ασφάλεια (σχεδόν πλήρης απουσία θανάτων από ανθρωποκτονίες, ελάχιστη εγκληματικότητα), απόσταση πόλης-υπαίθρου (αγροτικές υποδομές, περιορισμένη ανάπτυξη της αστικής δημογραφίας, απουσία παραγκουπόλεων), περιβάλλον (αναδάσωση, προγράμματα βιολογικής καλλιέργειας), πολιτισμός (βιβλιοθήκες, καθημερινά φύλλα, κινηματογράφος, αθλητισμός). Ο ΠΟΥ (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας) δηλώνει ότι, παρά την κρίση της δεκαετίας του 1990, το ποσοστό θνησιμότητας από διατροφικές αιτίες παρέμεινε εξαιρετικά χαμηλό στην Κούβα – 7 φορές μικρότερο απ' αυτό της Αργεντινής και 16 φορές μικρότερο από αυτό του Μεξικού. Για το 1996, η FAO δημοσιεύει δείκτες υποσιτισμού που είναι 2 φορές μικρότεροι για την Κούβα από τους δείκτες της Κόστα Ρίκα και 3 φορές μικρότεροι από της Χιλή... Στο νησί οι άνθρωποι δεν πεθαίνουν από την πείνα, ακόμα και μετά το 1990. Μήπως αυτό οφείλεται στο ότι η Κούβα παρέμεινε σοσιαλιστική;

Μετά τη σοβιετική συντριβή, κατάρρευση ή ανάρρωση της Κούβας;

Παρ' όλα αυτά, η σοβιετική κατάρρευση βύθισε την κουβανέζικη οικονομία σε μια σοβαρή κρίση. Η διάλυση του CAEM, στους κόλπους του οποίου ήταν ενσωματωμένες οι κουβανέζικες συναλλαγές, προκάλεσε την πτώση εισαγωγών και εξαγωγών. Ακολούθησε μια ισχυρή κάμψη των επενδύσεων και της κατανάλωσης, επομένως του ΑΕΠ (-35% μεταξύ 1989 και 1994, του κατώτατου σημείου της κρίσης) και της παραγωγικότητας. Μετά από τη σχετική αφθονία της δεκαετίας του 1980, από υλική άποψη, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 τα πάντα στο νησί σπάνιζαν. Τα εργοστάσια βρέθηκαν χωρίς καύσιμα, πρώτες ύλες, ανταλλακτικά... Το έλλειμμα του προϋπολογισμού διευρύνθηκε εξαιτίας της επιδείνωσης των λογαριασμών των δημόσιων επιχειρήσεων και της πολιτικής βούλησης να διατηρηθούν στα ίδια κατά το δυνατόν επίπεδα οι μισθοί, η απασχόληση και οι κοινωνικές δαπάνες. Εξ ου και η

διόγκωση της χρηματικής κυκλοφορίας, που μεταφραζόταν σε υψηλό πληθωρισμό και σε εξασθένηση του πέσο. Η χώρα εισήλθε σε μια κατάσταση ανάγκης σε καιρό ειρήνης. Παρά τη σκλήρυνση του αποκλεισμού και την επιδείνωση των συνθηκών ζωής (κατανάλωση, μεταφορές...) οι Κουβανοί άντεξαν. Η κρίση αυτή υπήρξε ακόμα πιο ορατή, γιατί, αντίθετα με τα καπιταλιστικά σχέδια ανασυγκρότησης (PAS) που επικεντρώνουν τις συνέπειές τους στις μη πολιτικά εκπροσωπούμενες και οικονομικά ασθενείς ομάδες, αυτή που υπέστη τις συνέπειες της κρίσης ήταν ολόκληρη η κουβανέζικη κοινωνία. Παρότι είναι εμφανές ότι ο εξισωτισμός και η ομοιογένεια δεν βγήκαν άθικτες από την κρίση –οι ανισότητες αυξήθηκαν για πρώτη φορά από το 1959–, η στρατηγική της ανάρρωσης που τέθηκε σε εφαρμογή το 1993-94 από την επανάσταση επέτυχε εν μέρει τους στόχους της: από το 1995 η οικονομία ανέκαμψε (το 2000 η αγροτική παραγωγή έφτασε στο ύψος του 85 % της παραγωγής του 1990), η κουβανέζικη κοινωνία, παρά το σοκ που υπέστη λόγω της αναβίωσης των ανισοτήτων, δεν διαμελίστηκε. Οι πυλώνες του κουβανέζικου κοινωνικού συστήματος, παρά τους κλονισμούς που υπέστησαν, είναι πάντα όρθιοι: εκπαίδευση και υγεία παραμένουν δωρεάν, απασχόληση και συντάξεις είναι σε μεγάλο βαθμό εγγυημένες, βασική διατροφή και κοινωνικές υπηρεσίες (ηλεκτρισμός, νερό, τηλέφωνο, μεταφορές, στέγαση) παρέχονται σε πολύ χαμηλές τιμές, η έρευνα και ο διεθνισμός διατηρούν τη δυναμική τους... Το κουβανέζικο κράτος, παρά το ότι δρομολόγησε βαθιές μεταρρυθμίσεις, δεν προχώρησε σε καμιά ιδιωτικοποίηση του εθνικού παραγωγικού μηχανισμού, ούτε εισήγαγε κάποια πραγματική χρηματοπιστωτική αγορά... Μήπως, λοιπόν, το αδύνατο είναι εφικτό; Όχι, αλλά αυτό που αποδεικνύει η Κούβα είναι ότι ένας λαός μπορεί να κάνει την επιλογή της αντίστασης στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων που επιβάλλει η ηγεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών. Γιατί ο προσανατολισμός που υποδηλώνεται από τη σταθερότητα των στόχων –η με κάθε κόστος διάσωση της σοσιαλιστικής κοινωνίας που οικοδόμησε η επανάσταση– και οι συνέπειες αυτού του προσανατολισμού –οι ελλείψεις που οφείλονται στη σκλήρυνση του αποκλεισμού– αποτέλεσαν μια συλλογική πολιτική απόφαση: οι διάφορες επιλέξιμες εκδοχές (σχετικά με τον εργασιακό κώδικα, το εκπαιδευτικό σύστημα, την κοινωνική ασφάλιση, τις συντάξεις...) αποτέλεσαν αντικείμενο, εν μέσω της κρίσης, συζητήσεων και αναλύσεων που αναπτύχθηκαν στους κόλπους των μαζικών οργανώσεων και των μονάδων παραγωγής.

Τα μέτρα-κλειδιά συνίστανται στον εξοπλισμό της οικονομίας με νέα αναπτυξιακά κίνητρα, που στοχεύουν στην αναθέρμανση του τομέα της ζάχαρης. Οι εισαγωγές κεφαλαίων που συνδέονται με τον τουρισμό, με τις άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) και με τις εισροές μέσω αντισταθμιστικών συναλλαγών (remesas) επέτρεψαν στην προσωρινά και εν μέρει δολαριοποιημένη οικονομία⁴ να σχετιστεί με μια υποστηριζόμενη ανάπτυξη και να αποκαταστήσει την αξία του εθνικού νομίσματος. Μεταξύ των ετών 1993 και 1996 ο αριθμός των τουριστών διπλασιάστηκε, και το 2001 έφτασε το 1,8 εκατομμύριο. Στο νησί είναι καταγεγραμμένες περισσότερες από 400 μεικτές εταιρείες ή εταιρείες συνδεδεμένες με το ξένο κεφάλαιο, όπου το συνολικό κεφάλαιο των ΑΞΕ ανέρχεται σε 4,5 δισ. δολάρια. Τα ατομικά εισοδήματα το 2000 ξεπερνούσαν το ένα δισ. δολάρια. Το πέσο, που το 1994 είχε υποτιμηθεί έναντι του δολαρίου σε 1 προς 150, ανατιμήθηκε, φαινόμενο μάλλον σπάνιο για τη Λατινική Αμερική, και σταθεροποιήθηκε στη σχέση 21 προς 1 από το 1996 έως το τέλος του 2001, πριν ολισθήσει στο 26 προς 1 μετά την 11η Σεπτεμβρίου και την παγκόσμια μείωση

του τουρισμού. Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ επανήλθε σε υψηλά θετικά ποσοστά: 2,5% το 1995, 7,8% το 1996, 2,5% το 1997, 1,2% το 1998, 6,2% το 1999, 5,6% το 2000, 3% το 2001 όπως και το 2002, πιθανότατα 5% το 2003. Αναφερόμαστε στα στοιχεία της CEPAL [Οικονομική Επιτροπή του ΟΗΕ για τη Λατινική Αμερική], που προκύπτουν σε συνεργασία με την Oficina Nacional de Estadísticas de Cuba, και όχι στα στοιχεία της CIA, όπως ανερευθρίαστα κάνουν οι F. Vergara και J. Habel στο *L'Etat du Monde*⁵ – ζήτημα εμπιστοσύνης. Και, επίσης, γιατί το κατά κεφαλή ΑΕΠ σε PPA «σύμφωνα με τη CIA», που οι συγγραφείς αυτοί υιοθετούν, και το οποίο κατατάσσει το νησί πιο κάτω από το Σουδάν, τη Μογγολία ή την Παπούα-Νέα Γουινέα (!), και μόλις πιο πάνω από το Μπαγκλαντές, τη Μαυριτανία ή την Αιτή (!!), θα μπορούσε κατά κακή σύμπτωση να οδηγήσει στη σκέψη (κάτι που αναμφίβολα δεν είναι στις προθέσεις αυτών των ειδημόνων περί τα της Κούβας) ότι οι Κουβανοί θα ήταν σήμερα κατά μέσο όρο 2,5 φορές πιο πλούσιοι απ' όσο θα ήταν αν δεν είχαν κάνει την επανάσταση (Φιλιππίνες) και περίπου 6 φορές πλουσιότεροι αν είχαν παραμείνει υπό το νεοαποικιακό καθεστώς εξάρτησης από τις ΗΠΑ (Πουέρτο Ρίκο)... Σε κάθε περίπτωση, η ισχυρή αύξηση της πετρελαϊκής παραγωγής του νησιού από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 συνέβαλε αναμφίβολα στην προώθηση της οικονομικής ανάκαμψης.

Αν και η διαδικασία μεταρρυθμίσεων και ανάκαμψης μέχρι σήμερα ελεγχόταν σχετικά από την Κυβέρνηση, τα αποτελέσματά της, όπως είπαμε, δεν ήταν όλα θετικά, και οι απειλές που βαραίνουν στην κουβανέζικη κοινωνία είναι τέτοιες ώστε αυτή η τελευταία μάς υπενθυμίζει αναδρομικά τη θέλησή της να θέσει τέλος στη δολαριοποίηση μόλις οι συνθήκες τής το επιτρέψουν. Εξάλλου ο τουρισμός εισήγαγε μια παρακαμπττήριο στην πρόσβαση του πληθυσμού στο δολάριο – παρά την ύπαρξη άτυπων (αυθόρμητη αλληλεγγύη) ή θεσμοθετημένων (ξενοδοχοϋπάλληλοι ή οδηγοί ταξί που αποδίδουν μέρος των φιλοδοξημάτων τους σε συλλογικά ταμεία αναδιανομής υπέρ αυτών που δεν έχουν πρόσβαση στην πελατεία) μηχανισμών απόσβεσης. Από μακροοικονομική άποψη, ο τομέας αυτός είναι σε θέση να απορροφήσει τελικά περισσότερους πόρους απ' αυτούς που δημιουργεί, όπως συνέβη με πολλές χώρες του νότου. Οι ΑΞΕ που εισρέουν στην Κούβα εις αναζήτηση κέρδους προκαλούν αυτόνομες ροές εξόδου κεφαλαίων. Δημιουργούν τον κίνδυνο αποσταθεροποίησης των εργασιακών σχέσεων και απαιτούν μια ιδιαίτερη προσοχή από μέρους του κράτους και των συνδικάτων για τη διασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων στις μεικτές κοινωνίες. Τα *remesas* διευρύνουν τις ανισότητες με ανησυχητικό τρόπο –12% των τραπεζικών λογαριασμών σε δολάρια αφορούν το 80% των καταθέσεων του 2000– και είναι πιθανό να μολύνουν τις αξίες της επανάστασης. Παρ' όλα αυτά, δεν δικαιούμαστε να συμπεράνουμε ότι στην Κούβα ανασυγκροτήθηκε μια αστική τάξη: το κράτος απαγορεύει πάντα αυστηρά τις δυνατότητες μιας εθνικής συσσώρευσης ιδιωτικού κεφαλαίου – και οι ανώτατοι ηγέτες του δεν έχουν πλουτίσει, ούτε είναι δεκτικοί διαφθοράς (οι ξένοι επιχειρηματίες γνωρίζουν καλά ότι δεν μπορούν να κάνουν στην Κούβα αυτό που κάνουν αλλού).

Βεβαίως, το κράτος έχει παράσχει το δικαίωμα της εργασίας προς ίδιον όφελος, γεγονός που επέτρεψε την εμφάνιση διαφόρων δραστηριοτήτων (εμπόρων, χειροτεχνών, παροχής υπηρεσιών...), απαγορεύει όμως την πρόσληψη μισθωτών υπαλλήλων εκτός της οικογένειας υπέρ της οποίας έχει εκδοθεί η επαγγελματική άδεια. Αποφασίστηκε το άνοιγμα καταστημάτων όπου οι αγορές πραγματοποιούνται σε δολάρια (*tiendas de recuperación de*

divisas) και αγροτικών αγορών (agropecuarios) όπου πωλούν μέρος του προϊόντος τους αγρότες ιδιώτες που απέκτησαν πρόσφατα ατομικό κλήρο μέσω αναδιανομής της γης, συνεταιρισμοί (κυρίως UBPC – Unidades básicas de la producción cooperativa) και κρατικά αγροκτήματα, ωστόσο το κράτος συνεχίζει στον ένα ή στον άλλο βαθμό να προσφέρει ένα όχι αμελητέο μερίδιο της βασικής κατανάλωσης σε μειωμένες τιμές (libreta) και κινητοποιεί τακτικά το στρατό για την τροφοδοσία των κρατικών αγορών – γεγονός που διαφεύδει την ιδέα ότι οι μεταρρυθμίσεις είναι χειρότερες από τα PAS που επιβλήθηκαν από το ΔΝΤ (όπως υποστηρίζει ο B. Théret). Το κράτος ενθαρρύνει τα joint ventures και τις ζώνες ελεύθερων συναλλαγών, προστατεύει όμως τα δικαιώματα της εργασίας και το ρόλο των συνδικάτων και περιορίζει στο μέγιστο βαθμό το άνοιγμα των εισοδημάτων: η ξένη επιχείρηση καταβάλλει τους μισθούς σε δολάρια σε μια επιχείρηση-γέφυρα, η οποία με τη σειρά της καταβάλλει στους εργαζόμενους τις αμοιβές τους σε πέσος, ενώ η διαφορά χρηματοδοτεί τις δημόσιες δαπάνες. Ο σχεδιασμός της οικονομίας υποχώρησε, ωστόσο οι χρηματικές μεταβιβάσεις που συνήθως χρησιμοποιούν τη διπλή σχέση ανταλλαγής (η πρώτη, η επίσημη, είναι υπερεκτιμημένη, ενώ η δεύτερη, η ημειπίσημη, είναι σίγουρα υποτιμημένη), εξασφάλισαν τη συνέχεια των κοινωνικών υπηρεσιών (εκπαίδευση, υγεία, συντάξεις, διατροφή, στέγαση, υποδομές...) μέσω διακλαδικών ισοκατανομών από τις αναδυόμενες μορφές προς τις παραδοσιακές μορφές – που ταυτόχρονα προσανατολίζονται στον εξορθολογισμό της διαχείρισής τους (perfeccionamiento empresarial). Αν το κράτος οφείλει προσωρινά να αποδεχτεί την προώθηση μηχανισμών της αγοράς, φαίνεται ταυτόχρονα αποφασισμένο να τους υποτάξει στα συμφέροντα του λαού. Αυτή τη στιγμή δεν είναι δυνατόν να κάνουμε λόγο για μετάβαση της Κούβας στον *καπιταλισμό*.

Οι μετασχηματισμοί αυτοί οδήγησαν σε μια ανασυγκρότηση του τομέα της ζάχαρης, που επιταχύνθηκε το 2002 από το κλείσιμο των centrales και τον αναπροσανατολισμό του προσωπικού τους, που άφηνε να προοιωνίζεται μια «έξοδος από τη ζάχαρη» μετά από δύο αιώνες εξειδίκευσης – γεγονός που καθεαυτό είναι θετικό στη σημερινή συγκυρία. Αν εξαιρέσουμε τον καπνό, η ζήτηση του οποίου είναι πολύ έντονη, τα πιο απογοητευτικά αποτελέσματα εντοπίζονται στην αγροτική οικονομία. Κάποιοι προτείνουν ως λύση απέναντι στις δυσκολίες την ιδιωτικοποίηση της γης, με στόχο την παροχή κινήτρων στους αγρότες. Μήπως αυτό δεν επέτυχε στο Βιετνάμ, που κατέστη αυτοδύναμο σε πολλά προϊόντα και μεγάλος εξαγωγέας ρυζιού; Η επιλογή αυτή δεν θα έπρεπε ωστόσο να μας κάνει να ξεχάσουμε, από τη μια μεριά, ότι η κολεκτιβοποίηση είχε οδηγήσει σε μεγάλες αυξήσεις της παραγωγής και, από την άλλη, ότι μια ενδεχόμενη μετατόπιση αυτής της επιλογής θα ερχόταν αντιμέτωπη με προβλήματα που σχετίζονται με τις ιδιαιτερότητες της μικρής κουβανέζικης αγροτιάς. Για λόγους ιστορικούς, η αγροτιά αυτή δεν έχει τους ίδιους δεσμούς με τη γη, ούτε την ίδια εμπειρία με το Βιετνάμ. Η ιστορία της Κούβας είναι η ιστορία του αφανισμού πολιτισμών και γνώσεων των αυτοχθόνων της Αμερικής (14ος αιώνας), μεγάλων εκτάσεων εκτροφής ζώων για το δέρμα τους (17ος αιώνας), φυτειών σακχαροκάλαμου στηριγμένων στη δουλοκτησία (18ος-19ος αιώνας), φυτειών σακχαροκάλαμου όπου εργαζόταν ένα μισθωτό *προλεταριάτο* (1886-1958)... επομένως μιας μικρής αγροτιάς που φυτοζωούσε στο περιθώριο των *λατιφούντιων* και ήταν υποχρεωμένη να προμηθεύει το εργατικό δυναμικό για τις φυτείες του σακχαροκάλαμου. Παρά την αγροτική μεταρρύθμιση και τη διατήρηση

του ιδιωτικού τομέα (καπνός...), οι τέσσερις δεκαετίες επανάστασης δεν ήταν αρκετές για να συγκροτηθεί ένα αγροτικό δίκτυο... Με δυο λόγια, μια εσπευσμένη ιδιωτικοποίηση της γης θα οδήγούσε, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, στην επανεμφάνιση μιας δομής άνισης και πολωμένης έγγειας ιδιοκτησίας, όπως στο παρελθόν. Η «ελεύθερη» πώληση αγροτικών προϊόντων επέτρεψε σε πολλούς αγρότες να πλουτίσουν, αλλά προς το παρόν, οι ρευστοποιήσεις αυτές δεν ενίσχυσαν τη δυναμική του κεφαλαίου, ελέγχοντας ιδιωτικά μια δημιουργία αξίας μέσω της απασχόλησης μισθωτής εργασίας. Μπορούμε να διακρίνουμε αυτές τις «απαγορεύσεις» από τον αυταρχισμό εκείνο που αδυνατεί να αντλήσει τα μαθήματα της ασιατικής επιτυχίας. Από τη μεριά μας πιστεύουμε ότι θα πρέπει να αποφύγουμε να καθολικοποιούμε τις «συνταγές», να ανεχόμαστε τις διαφοροποιημένες πορείες ανάλογα με το πεδίο και την ιστορία, και να συνειδητοποιήσουμε ότι τα *λατιφούντια* αποτελούν έναν από τους χειρότερους εχθρούς της λατινικής Αμερικής.

Η επιτυχία της ιατρικής έρευνας: «βιτρίνα του καθεστώτος» ή κοινωνική πραγματικότητα;

Έχει περάσει πολύς καιρός από την εποχή που ο μαθηματικός L. Schwartz δήλωνε: «ο καθολικός και δημοκρατικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης σ' αυτή τη χώρα, όπου η επανάσταση αποτελεί ένα ισχυρό κίνητρο της ανάπτυξης, είναι ανεκτίμητος. Σε 5 ή 15 χρόνια η Κούβα θα διαθέτει επιστήμονες διεθνούς κλάσης, ακριβώς γιατί οι πρόοδοι αυτές υιοθετούνται από την επανάσταση»⁶. Στη δυσκολότερη στιγμή της κρίσης η Κούβα συνέχιζε να επενδύει στην επιστήμη και κατείχε την πρώτη θέση στη Λατινική Αμερική ως προς τον δημόσιο προϋπολογισμό έρευνας ως ποσοστό του ΑΕΠ, πριν από την Κόστα Ρίκα, αλλά και ως προς την αναλογία των ερευνητών στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού, προηγούμενη κατά πολύ της Αργεντινής και της Χιλής. Ο αριθμός των επιστημόνων πλήρους απασχόλησης ανερχόταν σε 29.000, ήταν δηλαδή μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο αριθμό του Μεξικού (19.500), και μόλις μικρότερος από τον αντίστοιχο αριθμό της Βραζιλίας (32.000) – ενώ οι αντίστοιχοι πληθυσμοί των χωρών αυτών είναι 11, 92 και 163 εκατομμύρια. Οι βάσεις αυτής της επιτυχίας τέθηκαν από τα επαναστατικά μέτρα που ανέδειξαν την Κούβα, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, στην πλέον εξισωτική χώρα της αμερικανικής ηπείρου (δείκτης Gini από 0,55 το 1955, 0,35 το 1962 και 0,22 το 1986), και την εκστρατεία κατά του αναλφαβητισμού, που μείωσε μέσα σ' ένα χρόνο το ποσοστό των αγραμμάτων από 35% σε 3% (1961). Τα μέτρα αυτά στη συνέχεια παγιωτοποιήθηκαν από ένα καθολικό, δωρεάν και εξισωτικό εκπαιδευτικό σύστημα, απαλλαγμένο από φυλετικές και κατά φύλο διακρίσεις, που προίκισε το νησί με ερευνητές υψηλού επιπέδου.

Η προσήλωση των Κουβανών στα ζητήματα της επιστήμης αποδεικνύεται ανάγλυφα από το γεγονός της ανακάλυψης του πρώτου εμβολίου κατά της μηνιγγιτίδας Β, από την ομάδα του δρ. Campa του Ινστιτούτου Finlay της Αβάνας. Για την απόδειξη της αποτελεσματικότητάς του, οι ερευνητές το δοκίμασαν στον εαυτό τους, πολύ πριν οι ξένοι ερευνητές (μεταξύ αυτών και οι βορειοαμερικανοί) ομοφωνήσουν σχετικά με την επαλήθευση των αποτελεσμάτων. Το 1989 ξεκίνησε σ' όλη τη χώρα μια εκστρατεία εμβολιασμού όλου του

πληθυσμού από 3 μηνών μέχρι 24 ετών. Από την εποχή εκείνη πραγματοποιήθηκαν εκατομμύρια εμβολιασμοί σ' όλη τη Λατινική Αμερική, κυρίως στη Βραζιλία – όπου και απεστάλησαν δωρεάν, όταν ο αποκλεισμός από τις Ηνωμένες Πολιτείες εμπόδιζε την έγκαιρη υπογραφή των συμβολαίων. Το εμβόλιο χρησιμοποιήθηκε από δεκαπέντε περίπου χώρες (Νότια Κορέα, Ρωσία κ.ά.) σε περιόδους υποτροπιασμού της επιδημίας. Το εμβόλιο αυτό, που είναι το μόνο αποτελεσματικό μέχρι σήμερα στον κόσμο, τιμήθηκε το 1993 με το χρυσό μετάλλιο του International Property Organization, γεγονός που έθεσε τέλος στις δυσφημίσεις που αντιμετώπιζε. Απέναντι στην επιθετικότητα των πολυεθνικών φαρμακευτικών εταιρειών, κατοχυρώθηκε με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας (Va-MenGOC-BC®) και ήδη προωθείται η εμπορική του εκμετάλλευση μέσω μιας ξένης εταιρείας. Στη διάρκεια δύο ετών οι διαπραγματεύσεις με την αγγλοαμερικανική εταιρεία Smith-Kline-Beecham εμποδίστηκαν από το αμερικανικό υπουργείο οικονομικών, που είναι επιφορτισμένο με τον έλεγχο εφαρμογής του αποκλεισμού. Στο διάστημα αυτό, περισσότερα από 500 άτομα στις Ηνωμένες Πολιτείες πέθαναν από μηνιγγίτιδα μηνιγγόκοκκων της ομάδας B. Χρειάστηκε η παρέμβαση επιστημόνων απ' όλο τον κόσμο και η κινητοποίηση αμερικανών κοινοβουλευτικών και πολιτών για να επιτραπεί η εισαγωγή του για λόγους δημόσιας υγείας προς το συμφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών. Ήταν η πρώτη φορά που ένα εμβόλιο το οποίο ανακαλύφθηκε και παρήχθη σε χώρα του Νότου χορηγούνταν σε χώρα του Βορρά. Πρόκειται μήπως για μεμονωμένη περίπτωση, που χρησιμοποιήθηκε ως βιτρίνα του καθεστώτος, Μήπως ο C. Campa δεν αποτελεί μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Κούβας;

Τα κουβανέζικα εργαστήρια εκμεταλλεύονται εμπορικά μια σειρά εμβολίων που σχεδιάστηκαν στο νησί (ορισμένα αγοράστηκαν από τον ΠΟΥ) κατά της ηπατίτιδας Β, της λεπτοσπύρωσης, του τύφου, του hemophilus influenza, όπως και συνδυασμών (διφθερίτιδα – τέτανος – κοκίτης...). Τα αποτελέσματα των δοκιμών του νέου εμβολίου κατά της χολέρας –που απλώνεται σ' ορισμένες ζώνες της Λατινικής Αμερικής– είναι συγκρίσιμα με τις δοκιμές των εμβολίων που παράγονται στις ΗΠΑ. Πρόοδοι καταγράφηκαν επίσης στα ζητήματα ιντερφερόνης, επιδημικού αυξητικού παράγοντα, γενετικής ιατρικής, καταπολέμησης της χοληστερίνης (PPG), διαγνωστικής μέσω υπερμικροαναλυτικών συστημάτων, μονοκλωνικών αντισωμάτων, τροπικής ιατρικής, θεραπείας της λεύκης, αιματολογίας, φροντίδας των διανοητικών παθήσεων (της οποίας πρόσφατα έπλεξε το εγκώμιο ο Πρόεδρος της Παγκόσμιας Οργάνωσης Ψυχιατρικής). Τα κουβανέζικα κέντρα μοριακής ανοσολογίας τελειοποίησαν διάφορες θεραπείες κατά του καρκίνου. Μάλιστα, ένα προεμβόλιο κατά του AIDS βρίσκεται σε φάση προχωρημένων κλινικών ελέγχων. Τα γαλλικά MME προτίμησαν να αναμεταδώσουν το θόρυβο των ασθενών κρατουμένων στα «sidatoriums (λεπενικός όρος που υιοθετήθηκε για την απωθητική του λειτουργία), ενώ η Κούβα παρέχει στους φορείς του Ιού του AIDS τις πλέον προωθημένες διαθέσιμες θεραπευτικές φροντίδες, απολύτως δωρεάν και σε περιβάλλον ανοικτό στους συγγενείς. Γιατί δεν ειπώθηκε τίποτα για το γεγονός ότι οι Κουβανοί γιατροί προσφέρθηκαν οικειοθελώς να εμβολιαστούν με τον ίο του AIDS και να δοκιμάσουν πάνω τους τις θεραπείες που τελειοποίησαν;

Τι είναι αυτό που ωθεί έναν νέο χειρουργό της Αβάνας να χειρουργεί τους ασθενείς του για 480 πέσος το μήνα, τη στιγμή που δέχεται προσφορές απασχόλησης από ιδιωτικές κλινικές των ΗΠΑ; Τι είναι αυτό που δένει έναν από του 60.000 κουβανούς οικογενειακούς για-

τρούς με τη δουλειά τους, που την ασκούν στο διαμέρισμα της πολυκατοικίας που μένουν, τη στιγμή που δεν έχει καμιά πρόσβαση στο δολάριο; Τι είναι αυτό που κάνει μια κουβανή ερευνήτρια να επιστρέφει στη χώρα μετά από μια διάλεξη της στο εξωτερικό όταν γνωρίζει την απόσταση πλούτου που χωρίζει την πατρίδα της από το Βορρά; Το 1959 εγκατέλειπαν τη χώρα οι μισοί από τους 6.000 γιατρούς, σχεδόν όλοι ιδιωτικοί, σε αστικές περιοχές, και ευκατάστατοι. Σήμερα, παρά το ότι μερικοί υποκύπτουν στον πειρασμό, η μεγάλη πλειοψηφία των κορυφαίων επιστημόνων παραμένει στην Κούβα. Μήπως αυτό οφείλεται στην «αδυναμία εξόδου»; Ένας μεγάλος αριθμός κουβανών ερευνητών και γιατρών ταξιδεύει σ' ολόκληρο τον κόσμο. (Θα ήταν προτιμότερο να καταγγείλουμε την απολύτως εγκληματική πολιτική των ΗΠΑ που αρνούνται να εγκρίνουν μια νόμιμη βίσα, αλλά παρέχουν την εθνικότητα σε κάθε Κουβανό που καταφθάνει παράνομα στο έδαφός τους, παροξύνοντας την επικίνδυνη διάσχιση του στενού της Φλόριντα.) Γιατί λοιπόν μένουν; Ίσως γιατί γνωρίζουν ότι το δημόσιο σύστημα που οικοδόμησαν –και το οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες πασχίζουν να κατεδαφίσουν– θέτει στη διάθεσή τους, παρά την κρίση, τα μέσα για να ασκήσουν το ταλέντο τους. Γιατί ένα από τα νοήματα της ζωής τους είναι το να επιβεβαιώνουν κάθε μέρα την επιλογή τους να γνωρίσουν στο λαό τους μια καλύτερη μοίρα. Γιατί είναι προϊόντα της επανάστασης, η οποία από παιδιά εργατών και αγροτών που ήταν τα έκανε επιστήμονες που εμπνέονται από ένα ιδανικό άσχετο με το κέρδος. Απέναντι στις υλικές ληλασίες, τις περιβαλλοντικές καταστροφές και τις σπατάλες σε ανθρώπινες ζωές του παγκόσμιου καπιταλισμού, αυτές οι γυναίκες και αυτοί οι άνδρες αποδεικνύουν ότι είναι δυνατόν να υπάρξει μια κοινωνία που θα τοποθετεί *στην πρώτη γραμμή του καταλόγου των προτεραιοτήτων της την ευημερία των παιδιών*, όπως το διατύπωσε ο τοπικός διευθυντής της UNICEF της Λατινικής Αμερικής. Με τα λόγια του Τσε, *ο άνθρωπος στο επίκεντρο...*

Μια όψη των κουβανοαμερικανικών σχέσεων την οποία αναμφίβολα αγνοεί το γαλλικό κοινό είναι η όψη των βιολογικού χαρακτήρα επιθέσεων που οργανώνονται από τις Ηνωμένες Πολιτείες και που στοχεύουν να μολύνουν τις καλλιέργειες, τα ζώα και τον πληθυσμό της Κούβας. Ένα χτυπητό παράδειγμα της χρήσης τέτοιων μέσων υπήρξε η επιδημία της αιμορραγικής τροπικής γρίπης που προσέβαλε το νησί το 1981. Μετά από ένα σκάνδαλο που συγκλόνισε την αμερικανική κοινή γνώμη αποδείχτηκε ότι αυτός ο τύπος της τροπικής γρίπης, άγνωστος την εποχή εκείνη, είχε παραχθεί εργαστηριακά με σκοπό τη σκόπιμη εξάπλωσή της στην Κούβα. Μετά από τον εμβολιασμό των στρατιωτών του Γκουαντάναμο, οι Ηνωμένες Πολιτείες απαγόρευσαν στις εταιρείες τους (και σε πολλές χώρες) να προμηθεύσουν την Κούβα με αντικωνωπικά εντομοκτόνα και ψεκαστικά αεροπλάνα που θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν τη μετάδοση της ασθένειας. Η επιδημία σκότωσε 158 άτομα στην Κούβα – κυρίως παιδιά. Και άλλες ενέργειες αυτού του είδους αποκαλύφθηκαν, όπως η περίπτωση του εντόμου *tristeza*, που βρέθηκε στο αεροδρόμιο στις αποσκευές ενός αμερικανού πολίτη το 1992. Ασφαλώς ο καθένας έχει το δικαίωμα να μην πιστεύει αυτές τις υποθέσεις, που τεκμηριώνονται όμως με κάθε λεπτομέρεια από τις κουβανέζικες αρχές. Κάτι τέτοιο ωστόσο φαίνεται δύσκολο στην περίπτωση οργανισμών που ανιχνεύονται για πρώτη φορά στην Κούβα (βακτήριο *Shiguella 1* δυσεντερίας [1982]), στην Αμερική (αιμορραγική επιβολβίτιδα [1981]), σύνδρομο *acaro steneotarsonemus* [1977]), ή και στον κόσμο (τροπική γρίπη της *Νέας Γουινέας 1924 serotype 2*). Είναι ακόμα πιο δύσκολο όταν τα μέ-

λη των αντικουβανικών οργανώσεων αναγνωρίζουν δημοσίως στις ΗΠΑ ότι συμμετείχαν σε τέτοιες δραστηριότητες (τροποποιημένος ιός του πυρετού των χιόρων [1979]).

Ο αποκλεισμός: «πρόφαση» ή ακήρυχτος πόλεμος;

Ο αποκλεισμός παρουσιάζεται μερικές φορές ως ένα δευτερεύον, ή ακόμα και αμελητέο, φαινόμενο. Ορισμένοι θα τον θεωρούσαν μια «πρόφαση» για να συγκαλυφθεί ο «εφιάλτης του καστρικού καθεστώτος»⁷. Ποια βαρύτητα θα είχε για το νησί αν όντως ήταν τόσο εύκολη η αντιμετώπισή του; Πολλοί Γάλλοι συνειδητοποίησαν μόλις σήμερα τι είναι σε θέση να κάνουν οι Ηνωμένες Πολιτείες προκειμένου να συντρίψουν τον αντίπαλο που τους αντιστέκεται (αντιγαλλική συκοφαντική εκστρατεία, μπουϊκοτάζ προϊόντων, έλεγχος των ΜΜΕ από τις πηγές χρηματοδότησης ή το στρατό, χειραγώγηση των γεγονότων και περιφρόνηση της κοινής γνώμης, κυρώσεις εναντίον ανεξάρτητων κρατών από το Συμβούλιο Ασφαλείας...). Και γνωρίζουν ακόμα τη δύναμη και το πάθος που αισθάνεται ένας λαός όταν αναλαμβάνει αυτό τον αγώνα, όπως επίσης και τη συμπάθεια και το σεβασμό που του αξίζουν από μέρους των άλλων λαών. Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η Κούβα επέβαλε στις Ηνωμένες Πολιτείες, κατά την επέμβασή τους στην Playa Girón (Απρίλιος 1961), τη μοναδική τους στρατιωτική ήττα στην αμερικανική ήπειρο. Ας πάρουμε τώρα το μέτρο του αποκλεισμού: πρόκειται για έναν ακήρυχτο πόλεμο της Ουάσιγκτον εναντίον του νησιού. Αν ο πλήρης αποκλεισμός αποφασίστηκε τον Φεβρουάριο του 1962, ο Αϊζενχάουερ είχε ήδη απαγορεύσει τις ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών, και ο Κένεντυ είχε περιορίσει την ελευθερία κυκλοφορίας των αμερικανών υπηκόων που επιθυμούσαν να ταξιδέψουν στην Κούβα. Οι συναλλαγές που πραγματοποιούσε ένας πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών με το νησί υπάγονταν στο Trading with the Enemy Act [διάταγμα για τις εμπορικές συναλλαγές με εχθρική δύναμη]. Από το 1964, οι ξένες επιχειρήσεις που πωλούν φάρμακα ή ιατρικό υλικό στην Κούβα υφίστανται αντίποινα προκειμένου να καταγγείλουν τις συμβάσεις τους: η Ayerst Canada (φάρμακα), η Medix Argentina (όργανα διάλυσης), η Toshiba (εξοπλισμός), η Siemens (καρδιοαγγειακοί ανιχνευτές), η Thompson (ανταλλακτικά), η LKB Sweden (εργαστηριακά όργανα)... Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιτίθενται στην είσοδο της Κούβας στους διεθνείς χρηματοδοτικούς οργανισμούς. Ο νόμος Toricelli του Οκτωβρίου 1992 στόχευε στην αποτροπή δημιουργίας οικονομικών κινητήριων δυνάμεων, χτυπώντας τις εισόδους κεφαλαίων και εμπορευμάτων μέσω της απαγόρευσης εμβασμάτων μεγαλύτερων των 100 δολαρίων από τους εξόριστους, της απαγόρευσης σε κάθε σκάφος που έπιανε λιμάνι στην Κούβα να προσεγγίσει επί έξι μήνες οποιοδήποτε λιμάνι των Ηνωμένων Πολιτειών, και των κυρώσεων εναντίον όλων των εταιρειών που πραγματοποιούν εμπορικές συναλλαγές με το νησί οι οποίες [κυρώσεις] θα προκύπτουν από τη δικαστική εξουσία τρίτης χώρας. Στην πολιτική του διάσταση ο νόμος αποσκοπούσε στο να μεταστρέψει τα πνεύματα εναντίον της επανάστασης μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών. Η κριτική που ασκήθηκε στα μέσα αυτά έφτασε μέχρι τους επιχειρηματικούς κύκλους και τις τάξεις των συντηρητικών των ΗΠΑ με το επιχείρημα ότι παρεμποδίζουν την κυκλοφορία των κεφαλαίων.

Οι αντιδράσεις αυτές, όσο ζωηρές και αν ήταν καμιά φορά⁸, δεν ήταν τίποτα μπροστά

στις αντιδράσεις που επρόκειτο να εγείρει ο νόμος Helms-Burton. Ο νόμος αυτός, που ενοποιούσε 9 νομοσχέδια τα οποία είχαν συντάξει κοινοβουλευτικοί της άκρας δεξιάς (της Φλόριντα και του Νιου Τζέρσεϋ) και που ψηφίστηκε τον Μάρτιο του 1996, φιλοδοξεί να ενισχύσει τις «διεθνείς κυρώσεις εναντίον της Κυβέρνησης Κάστρο». Το άρθρο I γενικεύει την απαγόρευση εισαγωγής κουβανέζικων αγαθών, απαιτώντας κυρίως από τους εξαγωγείς την απόδειξη ότι τα προϊόντα τους δεν περιέχουν καθόλου κουβανική ζάχαρη, όπως συνέβαινε ήδη με το νικέλιο. Ρυθμίζει την εξουσιοδότηση εισαγωγών στο νησί μέσω αντισταθμιστικών συναλλαγών, με τη δημιουργία ενός ιδιωτικού τομέα και ενός καθεστώτος μισθωτής εργασίας. Το άρθρο II, ακόμα πιο επιχειρηματικό, ορίζει τις λεπτομέρειες της μετάβασης σ' ένα «μετακαστρικό καθεστώς» – δεδομένου ότι η πιθανότητα να παρουσιαστεί ο Κάστρο ενώπιον εκλογών έχει αποκλειστεί (τμήμα 205, §7) –, όπως και τη φύση των σχέσεων που θα πρέπει να διατηρούνται με τις ΗΠΑ (προσχώρηση στην ALENA [NAFTA]...). Το άρθρο III παραχωρεί στα δικαστήρια των ΗΠΑ το δικαίωμα να εκδικάζουν την αγωγή για αποζημίωση ενός φυσικού ή νομικού προσώπου των Ηνωμένων Πολιτειών που θεωρεί ότι βλάπτεται από την απώλεια των εθνικοποιημένων από την επανάσταση ιδιοκτησιών, και αξιώνει μια αποζημίωση από τους χρήστες ή όσους επωφελούνται πλέον από αυτά τα αγαθά. Εφόσον το απαιτήσουν οι παλαιοί ιδιοκτήτες, κάθε υπήκοος τρίτης χώρας που πραγματοποίησε συναλλαγές με αυτούς τους χρήστες ή τους επωφελούμενους από αυτά τα αγαθά (όπως και η οικογένειά του) μπορεί επίσης να διωχθεί από την αμερικανική δικαιοσύνη. Οι προβλεπόμενες κυρώσεις παρουσιάζονται στο άρθρο IV, το οποίο νομιμοποιεί την άρνηση χορήγησης βίζας εισόδου στα άτομα αυτά και στην οικογένειά τους από το Υπουργείο Εξωτερικών.

Η κατακραυγή που ξεσήκωσε, ιδίως στην Ευρώπη, αλλά και στους κόλπους των δημοκρατικών στις ΗΠΑ, δεν εμπόδισε τον Πρόεδρο Κλίντον να δώσει τη συγκατάθεσή του. Οι κριτικές επικεντρώθηκαν στο ότι οι κανόνες αυτοί υπερέβαιναν το έδαφος της χώρας, φιλοδοξώντας να παγκοσμιοποιήσουν μονομερώς την εφαρμογή του αποκλεισμού από τη διεθνή κοινότητα. Ο νόμος Helms-Burton παραβιάζει το διεθνές δίκαιο και την αρχή της εθνικής κυριαρχίας, καθώς παρεμβαίνει στις πολιτικές επιλογές ενός γειτονικού κράτους. Οι επιφυλάξεις που εκφράστηκαν απέναντι στις πιέσεις που ασκούνται στην κατεύθυνση μιας οικονομίας της αγοράς δείχνουν ότι στο ζήτημα αυτό, όπως και στο ζήτημα της αντίληψης του φιλελευθερισμού ως συνθήκης του εκδημοκρατισμού, δεν έχει επιβληθεί ομοφωνία σε παγκόσμια κλίμακα.

Ο αποκλεισμός που επιβλήθηκε στην Κούβα από τις Ηνωμένες Πολιτείες καταδικάστηκε από μια όλο και μεγαλύτερη πλειοψηφία των χωρών μελών της γενικής συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Το Νοέμβριο του 2002, για 11η συνεχή χρονιά, ο εκπρόσωπος των Ηνωμένων Πολιτειών διακήρυξε ότι η Κυβέρνησή του δεν θα υπέκυπτε στις εντολές του ΟΗΕ (ψήφισμα 56/9).

Σύμφωνα με κουβανέζικες πηγές, οι απώλειες για την οικονομία υπερβαίνουν τα 70 δισ. δολάρια. Αν και όλοι ανεξαιρέτως οι τομείς της οικονομίας (υγεία, εκπαίδευση, κατανάλωση...) έχουν επηρεαστεί από τον αποκλεισμό, οι αρνητικότερες συνέπειες αφορούν τις κινητήριες δυνάμεις της ανάκαμψης, και πριν απ' όλα τον τουρισμό – οι προβλέψεις εισροής τουριστών από τις Ηνωμένες Πολιτείες σε περίπτωση που επιτραπούν οι επισκέψεις στην Κούβα μιλούν για ένα εκατομμύριο τον πρώτο χρόνο και πέντε εκατομμύρια μετά

Ψήφοι της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ
σχετικά με την αναγκαιότητα άρσης του αποκλεισμού

	Υπέρ	Κατά	Χώρες εναντίον της άρσης του αποκλεισμού
1992	59	2	ΗΠΑ, Ισραήλ
1993	88	4	ΗΠΑ, Ισραήλ, Αλβανία, Παραγουάη
1994	101	2	ΗΠΑ, Ισραήλ
1995	117	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, Ουζμπεκιστάν
1996	138	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, Ουζμπεκιστάν
1997	143	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, Ουζμπεκιστάν
1998	157	2	ΗΠΑ, Ισραήλ
1999	155	2	ΗΠΑ, Ισραήλ
2000	167	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, νησιά Μάρσαλ
2001	167	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, νησιά Μάρσαλ
2002	173	3	ΗΠΑ, Ισραήλ, νησιά Μάρσαλ

από πέντε χρόνια. Πριν από λίγο καιρό, η διεύθυνση της βρετανικής θυγατρικής του ομίλου Hilton υποχρεώθηκε να διακόψει τις διαπραγματεύσεις της για τη διαχείριση ξενοδοχείων γιατί οι δικηγόροι της προέβλεπαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα θεωρούσαν τη σύμβαση ως παραβίαση του νόμου Helms-Burton. Η εξαγορά ευρωπαϊκών εταιρειών κρουαζιερόπλοιων που δένουν στην Αβάνα από έναν αμερικανικό όμιλο το 2002 ακύρωσε τα προγράμματα με την Κούβα. Κατά παράβαση της σύμβασης του Σικάγου για τις πολιτικές αερομεταφορές, τα εμπόδια που θέτουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην αγορά ή την ενοικίαση αεροσκαφών, στην προμήθεια κηροζίνης και την πρόσβαση στις τεχνολογίες (ραδιοεντοπισμός, ηλεκτρονικές κρατήσεις...) επέφερε μια απώλεια 153 δισ. δολαρίων για το 2002.

Οι επιπτώσεις στις ΑΞΕ είναι εξίσου αρνητικές. Τα ινστιτούτα προώθησης των ΑΞΕ στην Κούβα έχουν μέχρι σήμερα παραλάβει περί τα 530 προγράμματα συνεργασίας με επιχειρήσεις των ΗΠΑ, από τα οποία κανένα δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί. Μόνο για τον τομέα των βιοτεχνολογιών η απώλεια των προσδοκώμενων κερδών εκτιμάται στα 200 εκατομμύρια δολάρια. Οι τομείς στους οποίους πριν το 1959 κυριαρχούσε η αμερικανική ιδιοκτησία σήμερα έχουν πληγεί ιδιαίτερα από τη σκλήρυνση του αποκλεισμού, όπως ο τομέας της ζάχαρης, η ανάκαμψη του οποίου παρεμποδίζεται από την απαγόρευση πρόσβασης στην πρώτη παγκόσμια χρηματιστηριακή αγορά πρώτων υλών (Νέα Υόρκη) – απώλειες 195 εκατομμύρια δολάρια για το 2001. Κάποιες ευρωπαϊκές τράπεζες αποφάσισαν να περιορίσουν τις συνεργασίες τους υπό την απειλή των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες κατέστησαν γνωστό ότι θα απαιτούσαν αποζημιώσεις εφόσον διατηρούνταν οι πιστώσεις (Bilbao Viscaya, ING...). Αντίθετα, άλλες επιχειρήσεις επιβεβαίωσαν τη βούλησή τους να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους. Η Sherritt (Καναδάς) ανακοίνωσε μάλιστα μια διαφοροποίηση (νικέλιο, οικοδομές, πετρέλαιο, τηλεπικοινωνίες...), παρ' όλες τις χρηματιστηριακές επιθέσεις που εκδηλώθηκαν εναντίον των εργασιών της και την άρνηση χορήγησης βίζας εισόδου στις

ΗΠΑ που υπέμειναν οι επικεφαλής της. Η Domos (Μεξικό), συνιδιοκτήτης της νέας κουβανέζικης τηλεφωνικής εταιρείας Etecsa, επεξέτεινε επίσης τις δραστηριότητές της – ο πρόεδρος της διακήρυξε ότι θα ξοδέψει τα δολάρια του αλλού και όχι στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η άνοδος του Τζορτζ Γ. Μπους στην εξουσία ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τον αντικουβανικό μηχανισμό, κυρίως επειδή ορισμένα ανώτερα στελέχη κουβανέζικης καταγωγής που διορίστηκαν ως σύμβουλοί του είναι γνωστοί ως υπεύθυνοι της πολύ αντιδραστικής Fundacion Nacional cubano-americana και άλλων ομάδων της άκρας δεξιάς, των οποίων η τρομοκρατική φύση της δράσης τους έχει ελεγχθεί και καταγγεληθεί από τις διοικήσεις των δημοκρατικών. Οι περιορισμοί της ελευθερίας κυκλοφορίας εντάθηκαν: το 2001 καταδικάστηκαν 698 πολίτες των ΗΠΑ σε ποινικές κυρώσεις για το ότι ταξίδευσαν στην Κούβα χωρίς άδεια των τοπικών τους αρχών, έναντι 178 για το 2000. Όλη η στρατηγική των ΗΠΑ στηρίζεται στην αναζήτηση μιας καταδίκης του νησιού για «παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου», προκειμένου να αιτιολογήσουν την άρνησή τους να άρουν τον αποκλεισμό. Κατά την 58η Σύνοδο της Επιτροπής των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τον Απρίλιο του 2002, μια διακήρυξη, εμπνευσμένη από τις Ηνωμένες Πολιτείες, καλούσε την Κούβα «να πραγματοποιήσει προόδους στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων του πολίτη» και προσέθετε: «χωρίς να παραγνωρίζουμε τις προσπάθειες που γίνονται για να δοθεί υπόσταση στα κοινωνικά δικαιώματα του πληθυσμού παρά το δυσμενές διεθνές περιβάλλον». Η σαφής οριοθέτηση Βορρά-Νότου που ανέδειξε η ψήφιση αυτής της αντικουβανικής απόφασης μετριάστηκε μόνο από την υποταγή των λατινοαμερικανών εκπροσώπων, οι οποίοι, χωρίς ντροπή, το αποδέχτηκαν – με την εξαίρεση ενός όχι (Βενεζουέλα) και δύο αποχών (Βραζιλία, Ισημερινός). Η πίεση που άσκησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν τέτοια ώστε κατόρθωσε να αντιστρέψει μια κοινοβουλευτική (περουβιανή) ψήφο και να αγνοήσει τις λαϊκές διαδηλώσεις υποστήριξης στην Κούβα (Μεξικό, Γουατεμάλα Σίτυ, Μοντεβιδέο, Σαντιάγο Χιλής)... Ο Κουβανός εκπρόσωπος αναρωτήθηκε αν το μοντέλο που του προτεινόταν ήταν το μοντέλο μιας χώρας του Βορρά, όπου κάποιος είχε μόλις εκλεγεί Πρόεδρος μετά από μια εκλογική διαδικασία, ή μιας χώρας του Νότου, όπου ο πληθυσμός, απελπισμένος από το χάος που προκάλεσε το ΔΝΤ, προχωρεί σε καταλήψεις φορητών και σουπερμάρκετ για να εξασφαλίσει τη διατροφή της επιβίωσής του...

Το θέμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι πολύ σοβαρό για να αντιμετωπίζεται επιτόλαια ή να επιτρέπει προσεγγίσεις του περίπου ή του «άκουσα να λένε». Ας το πούμε ευθέως: η λεγόμενη *παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Κούβα* αποτελεί το κακοηθέστερο ιδεολογικό όπλο απ' όσα χρησιμοποίησαν οι Ηνωμένες Πολιτείες εναντίον του νησιού. Αυτό που θα έπρεπε να ερευνήσει κανείς είναι τους μηχανισμούς μέσω των οποίων η Κυβέρνηση μιας χώρας, η οποία είναι γνωστό ότι προέκυψε από μια πρόσφατη γενοκτονία (19ος αιώνας), όπου ο ρατσιστικός διαχωρισμός που ακολούθησε το μαζικότερο δουλοληπτικό καθεστώς στον κόσμο παρέμεινε μέχρι αργά, όπου παρουσιάζεται ένα θέμα αφυσασαλέων ανισοτήτων και μιας παθολογικής κοινωνικής βίας, μιας χώρας που υποστήριξε τις πιο αιμοσταγείς δικτατορίες της Λατινικής Αμερικής, τις οποίες μερικές φορές επέβαλε με την εκκαθάριση αυθεντικά προοδευτικών πειραμάτων, δικτατοριών που συντηρούν με την ένοπλη δύναμη το καθεστώς της ηγεμονίας της σ' ένα παράνομο παγκόσμιο σύστημα, που δεν αναγνωρίζει το διεθνές δικαστήριο από το φόβο μη δει κάποιους από

τους παλαιούς της ηγέτες να υποχρεούνται να εμφανιστούν ενώπιόν του κατηγορούμενοι για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας... κατηγορεί για *παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου* την Κυβέρνηση μιας χώρας όπου κανένα παιδί δεν πεθαίνει από την πείνα, κανένα παιδί δεν εργάζεται, όπου σχολείο και περίθαλψη είναι δωρεάν, όπου οι διακρίσεις έχουν υποχωρήσει πολύ περισσότερο απ' όσο στο Βορρά, όπου ο καθένας έχει πρόσβαση σε διατροφή με πολύ χαμηλό αντίτιμο, όπου ο λαός έχει κατακτήσει εκτεταμένα κοινωνικά δικαιώματα και συμμετέχει πραγματικά στην πολιτικοοικονομική συγκρότηση του κοινωνικού προτάγματος, όπου η ασφάλεια είναι εγγυημένη και η βία ελάχιστη, όπου –με τα λόγια του Προέδρου της Αμερικανικής Ένωσης Δικαστών το 1994– δεν υπάρχουν «ούτε εξαφανισμένοι, ούτε φόντοι, ούτε βασανιστήρια»...

Ένα στοιχείο απάντησης βρίσκεται ασφαλώς στη φύση της σύγκρουσης που χωρίζει τις δύο αυτές χώρες, την οποία, πριν την κατανοήσουμε στο πλαίσιο της σύγκρουσης Δύσης-Ανατολής, θα πρέπει να τη δούμε υπό το πρίσμα των εντελώς ιδιαίτερων, όπως τονίσαμε ήδη, διμερών τους σχέσεων. Γιατί αυτές ακριβώς οι σχέσεις εξηγούν συγχρόνως το ότι η κρίση διαιωνίζεται και μετά την εξαφάνιση της ΕΣΣΔ και τη διαφορετική μεταχείριση που εφαρμόζουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Κούβα σε σχέση με άλλες κομμουνιστικές χώρες, όπως η Κίνα. Τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν κατείχαν *ποτέ* μια προνομιούχο θέση στις εκτιμήσεις που καθοδηγούν την εξωτερική στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών και η *παραβίασή τους* δεν κόστισε *ποτέ* στις διάφορες συμμαχικές τους δικτατορίες την ακύρωση των εμπορικών τους σχέσεων ή την άρση της στρατιωτικοοικονομικής τους βοήθειας. Εξάλλου δεν τέθηκε *ποτέ* ζήτημα επίκλησης *παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου* στην Κούβα *πριν* το 1959, σε μια εποχή όπου μια *πραγματική, φιλοαμερικανική δικτατορία* φυλάκιζε, βασάνιζε και δολοφονούσε τους αντιπάλους της. Η μεταβαλλόμενη γεωμετρία ρητορική των δικαιωμάτων του ανθρώπου στρέφεται κατά της Κούβας γιατί η επανάστασή της αποτελεί έναν *εφιάλτη*, όχι για τους Κουβανούς που την κάνουν εδώ και σαράντα και πλέον χρόνια, αλλά για το *καθεστώς* των Ηνωμένων Πολιτειών: Η αντικαπιταλιστική, αντιιμπεριαλιστική, αντιρατσιστική Κούβα υπερασπίζεται την κοινωνική χειραφέτηση, την εθνική απελευθέρωση και την εξισωτική διασταύρωση – το ακριβώς αντίθετο δηλαδή του νεοφιλελεύθερου προτάγματος που επέβαλαν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Για τα σοβαρά αυτά ζητήματα προτείνουμε στον αναγνώστη να συμβουλευτεί σοβαρές εργασίες, όπως αυτή του P. Roman (πολιτικές πλευρές) ή του D. Evenson (οικονομικές πλευρές)⁹.

Ο εξωτερικός παρεμβατισμός: «κινισμός» ή διεθνισμός;

Γνωρίσαμε, μέχρι τις σελίδες της ανά χείρας επιθεώρησης [R.I. – Σ.τ.Μ.] τον *κινισμό* της *καστρικής στρατηγικής* όσον αφορά τον εξωτερικό παρεμβατισμό¹⁰. Ας φρεσκάρουμε λίγο τη μνήμη μας. Από το 1962, πριν ακόμα ο γαλλικός στρατός απεμπλακεί από τη σύγκρουση της Αλγερίας, η νεαρή κουβανέζικη επανάσταση εγκαινίαζε τη μακρά σειρά δράσεων διεθνούς αλληλεγγύης, με τη στρατιωτική και πολιτική υποστήριξή της στο FNL. Η Κούβα υποδέχτηκε δεκάδες ορφανά πολέμου, τα οποία ο πρώτος Πρωθυπουργός, ο Μπεν Μπελά, συνάντησε δίπλα στον Φιντέλ Κάστρο, κατεβαίνοντας από το αεροπλάνο στην

Αβάνα, όταν συντόμευσε μια επίσκεψη στην Ουάσιγκτον, στις 16 Οκτωβρίου 1962. Κυνισμός; Σ' όλη του διάρκεια του έργου που επιτέλεσαν οι Ηνωμένες Πολιτείες στο Βιετνάμ εκατοντάδες χιλιάδες νεαροί Κουβανοί και των δύο φύλων προσφέρθηκαν εθελοντικά για να αγωνιστούν μαζί με τους βιετναμέζους συντρόφους τους (που αποδέχονταν μόνο μη στρατιωτική υποστήριξη). Το έκαναν από κυνισμό; Ενώ η Δύση προσέφερε μισθοφόρους στον υποστηριζόμενο από το ρατσιστικό καθεστώς της Πραιτόριας Savimbi, οι νοτιοαφρικανοί στρατιώτες και οι σύμμαχοί τους της UNITA τράπηκαν σε φυγή το 1988 από τις ένοπλες κουβανέζικες δυνάμεις που μάχονταν μαζί με τους επαναστάτες της Αγκόλας. Οι ίδιες αυτές κουβανέζικες δυνάμεις κατόρθωσαν να υπερασπιστούν την κυριαρχία της Αγκόλας, να επιτύχουν τον αυτοκαθορισμό της Ναμίμπιας και να προσφέρουν στο λαό της Νότιας Αφρικής την αποφασιστική ώθηση για την αποτίναξη του απαρτχάιντ – γεγονός που χαϊρέτησε επίσης ο Μαντέλα ήδη από το 1991. Από κυνισμό έγιναν αυτά; Η Κούβα από το 1959 υποστηρίζει όλα τα προοδευτικά λατινοαμερικανικά κινήματα, εκείνα δηλαδή ακριβώς τα κινήματα που οι Ηνωμένες Πολιτείες με κάθε μέσο επιδιώκουν, και συχνά τελικά κατορθώνουν, να αφανίσουν. Σε ποια πλευρά λοιπόν βρίσκεται ο κυνισμός; Θα μπορούσε βέβαια να αντιτείνει κανείς: Πού βρίσκονται τα ηθικά θεμέλια της πολιτικής εκείνης που επί τόσα χρόνια δεν έκανε τίποτα άλλο από το να προσκολλάται στην πολιτική της ΕΣΣΔ; Μια προσεκτική ανάλυση αποδεικνύει ότι ο κουβανέζικος προλεταριακός διεθνισμός, παρά τη χρηματική και υλική υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, κινήθηκε με τρόπο αρκετά αυτόνομο σε σχέση με αυτήν, έτσι ώστε να διαχωρίζεται συχνά από τη γραμμή της Μόσχας, η οποία εξάλλου εύρισκε σ' αυτήν το επαναστατικό νόημα των θέσεων και των δεσμεύσεών της σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Η Κούβα, που είχε εμπλακεί στην κρίση της Αιθιοπίας, έφτασε μέχρι το σημείο να αναγνωρίσει το δικαίωμα της χειραφέτησης των επαναστατών της Ερυθραίας. Τα ανδραγαθήματά τους μας τα διηγούνται με κάθε λεπτομέρεια οι παλαίμαχοι της Ινδοκίνας, των Ωρές ή του πρώτου πολέμου κατά του Ιράκ. Στην Κούβα συναντώνται οι αντάρτες της βολιβιανής εποποιίας, συγγενείς του στρατηγού Γκιάπ, ή νικητές του Cuito Guanavale... ζήτημα συλλογικών σημείων αναφοράς.

Ο διεθνισμός αποτέλεσε *ανέκαθεν* και αποτελεί *πάντα* τη βασική αρχή της εξωτερικής πολιτικής της επαναστατικής Κούβας, που στο παρελθόν προσέλαβε πραγματικά *απίστευτες* διαστάσεις. Στόχος της υπήρξε η ικανοποίηση των ζωτικών αναγκών και των βαθύτερων οραμάτων του κουβανέζικου λαού με την από κοινού εκμετάλλευση των επιτευγμάτων στον τομέα της ανάπτυξης και τη σφυρηλάτηση δεσμών αδελφικής συνεργασίας με τους λαούς που θέτουν επίσης ως στόχο τους την εθνική και κοινωνική χειραφέτηση. Από το 1959 και εξής περίπου 80.000 εργαζόμενοι πολίτες άσκησαν το επάγγελμά τους σε καμιά εκατοστή χώρες, και υπό συνθήκες κάποτε δύσκολες. Παρά τους εξαιρετικά περιοριστικούς προϋπολογισμούς, η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1990 δεν εμπόδισε τη συνέχιση της προσφερόμενης βοήθειας σε δεκάδες χώρες του Νότου – μάλιστα, η βοήθεια αυτή αυξήθηκε όσον αφορά την υγεία και την εκπαίδευση. Στο τέλος του 1999, άνοιξε τις πύλες της στην Αβάνα η λατινοαμερικανική σχολή ιατρικών επιστημών για την εκπαίδευση νέων που δεν είχαν τα μέσα να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη χώρα καταγωγής τους. Οι φοιτητές της αυξήθηκαν από τους 500 στους 3.300 και χωρίς αμφιβολία θα φτάσουν σύντομα τους 10.000. Πέραν αυτής της βοήθειας, άλλοι 6.000 ξένοι φοιτητές παρακολουθούν ταχύρρυθμα

πανεπιστημιακά τμήματα στις κουβανέζικες ιατρικές σχολές. Σήμερα, στο σύνολο των πανεπιστημιακών σχολών της Κούβας, 11.000 φοιτητές από 20 διαφορετικές χώρες σπουδάζουν με υποτροφίες. Με ποιον τρόπο απαντά η Κούβα στο λαό των Ηνωμένων Πολιτειών, η κυβέρνηση του οποίου επιβάλλει τον αποκλεισμό; Προσφέροντας κάθε χρόνο 500 υποτροφίες σε νέους που στη χώρα τους βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ή αποτελούν θύματα διακρίσεων... Πολλές εκατοντάδες νέοι Αμερικανοί, κυρίως Αφροαμερικανοί και ισπανόφωνοι, έχουν έρθει στην Κούβα για να σπουδάσουν, με όλα τα έξοδα πληρωμένα από το κουβανέζικο κράτος.

Η αλληλεγγύη αυτή είναι επίσης μια μάχη που δίνεται σε κάθε βήμα δημόσιου διαλόγου σ' όλο τον κόσμο, για την επίλυση των οικονομικών και των κοινωνικών προβλημάτων που πλήττουν τις χώρες του Νότου. Σ' όλες τις διεθνείς συναντήσεις όπου συμμετέχουν οι κουβανοί εκπρόσωποι διακηρύσσουν και προτείνουν συστηματικά τον τερατισμό της αθλιότητας και της πείνας, της έλλειψης ιατρικής φροντίδας και παιδείας, τον τερατισμό του χρέους και της άνισης ανταλλαγής, της επιδείνωσης του περιβάλλοντος, υπενθυμίζοντας ότι τα βάσανα αυτά οφείλονται σ' έναν μεγάλο βαθμό στην εκμετάλλευση θύμα της οποίας πέφτει ο Νότος από μέρους των πλουσιότερων καπιταλιστικών χωρών. Τον Σεπτέμβριο του 2000, στη σύνοδο κορυφής του Milenio, η Κούβα διακήρυξε ότι θέτει στην άμεση διάθεση του ΟΗΕ, του ΠΟΥ και των αφρικανικών χωρών το απαιτούμενο προσωπικό για ένα πρόγραμμα αγώνα κατά της επιδημίας του AIDS, που ταλανίζει την αφρικανική ήπειρο, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης στελεχικού δυναμικού σ' αυτό τον τομέα. Η πρωτοβουλία αυτή οδήγησε στο άνοιγμα των εξειδικευμένων ιατρικών υπηρεσιών στην Αφρική, όπου εργάζονται Κουβανοί δίπλα στους αφρικανούς συναδέλφους τους. Το 2002 προσέφεραν τις υπηρεσίες τους –θα πρέπει να το υπενθυμίσουμε, δωρεάν– περίπου 700 Κουβανοί γιατροί σε καμιά εικοσαριά χώρες. Και ενώ τα παιδιά του Τσέρνομπιλ εξακολουθούν τη θεραπεία τους στην Κούβα, ο αριθμός των ξένων ασθενών που υποδέχεται η Κούβα αυξάνεται. Στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, ο κουβανέζικος διεθνισμός είναι ανορθολογικός ή απλά μη ρεαλιστικός; Είναι πολύ απλά υπόδειγμα ανθρωπισμού και αναδεικνύει την ουτοπία σε καθημερινή πρακτική: παρά τις δυσκολίες του, ένας λαός αποφάσισε να προσφέρει τους ανθρώπινους και υλικούς πόρους του για την οικοδόμηση ενός άλλου κόσμου, αλληλέγγυου. Ποιος μπορεί, με το χέρι στην καρδιά, να τον καταδικάσει;

Σημειώσεις

1. Τη γραμμή της ακολουθεί πιστά ο κριτικός του *Monde (des livres)* που υποδέχτηκε καταλλήλως το άρθρο μας «Cuba et le projet communiste», χαιρτζίζοντας την έκδοση του *Dictionnaire Marx Contemporain* (PUF, 2001).
2. «Φιντέλ Κάστρο: 40 χρόνια βασιλείας», τεύχ. 210, Ιαν. 2003.
3. Για το ζήτημα αυτό βλ. τη συλλογική μας έκδοση *Cuba révolutionnaire*, που εκδόθηκε από τη L' Harmattan (2003).
4. Για τη δολαριοποίηση βλ. Herrera et Nakatani στο τεύχ. 171 του *Revue Tiers Monde* (2002).
5. Πρβλ. τη σύντομη αλλά εντυπωσιακή σημείωση «q», σ. 400 της έκδοσης του 2003 (*La Découverte*).
6. *Granma*, 3 Μαρτίου 1968. Αναφέρεται από τους Huberman et Sweezy, *Le socialisme cubain*, Anthropos 1969.
7. Πρέπει να διαβάσουμε τον F. Hollande (*Le Nouvel Observateur*, 05-03-03); Ναι, για τη θλιβερή του υποκρι-

σία. Ο πρώτος γραμματέας του Σοσιαλιστικού Κόμματος δεν κατανόησε ότι, όταν ένας λαός βρίσκεται αντιμέτωπος μ' έναν πραγματικό κίνδυνο, μπορεί να αντισταθεί και να ενωθεί. Ωστόσο, η ίδια η υπεράσπιση των ιδεωδών της αριστεράς τον υποχρέωσε, όπως υποχρέωσε και το 82% των Γάλλων, να ανεβάσει στην Προεδρία έναν Γκαυλικό πολιτικό, ο οποίος στη συνέχεια του δίδαξε πώς να σπρώχνει κεφάλι απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ποιο είναι το μάθημα που έχει να δώσει το ΣΚ αν όχι αυτό της σιωπής των *εφιαλτών* της; από τα βασανιστήρια στην Αλγερία μέχρι τη διαφθορά στην Αφρική...

8. Οι *New York Times* (15-06-92) χαρακτήρισαν το νόμο «ωμό και ποταπό»: «είναι αίσχος να βλέπει κανείς αυτούς τους εξόριστους που ζουν στην ασφάλεια του Μαϊάμι να φωνασκούν και να απαιτούν περισσότερο πόνο για τα ξαδέφια τους»...

9. P. Roman (1999), *People's Power: Cuba's experience with Representative Government*, Boulder: Westview Press (Πβλ. την κριτική του στο *Monthly Review*, τόμ. 54, τεύχ. 9). D. Evenson (2002), *Workers in Cuba – Unions and Labor Relations*, NLG/ Maurice and Jane Sugar Law Center for economic and Social Justice, Detroit.

10. J. Habel στο τεύχ. 52-53 των *Recherches Internationales*.

José Clemente Orozco, Νεότητα, 1940; Ναυτογραφία (λεπτομέρεια).

David Alfaro Siqueiros, Τοιχογραφία, Συνδικάτο ηλεκτρισμού (λεπτομέρεια), 1940.